

Ústav české literatury a literární vědy, oddělení komparatistiky

Prof. Dr. phil. Josef Vojvodík, M.A.

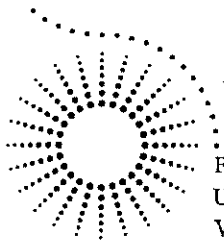
**Oponentský posudek na disertační práci mgr. Matěje Krále
Nietzsche a Kafka**

Otázky a problémové okruhy vztahu mezi filozofií Friedricha Nietzscheho a literárními texty Franze Kafky, které jsou v předkládané disertační práci předmětem autorova uvažování - nezakořeněnost lidské existence, nestabilita a nejistota interpretace libovolného jevu, téma spásy, utrpení, smrti Boha, téma vznešenosti, ale také vztah obou autorů k současnosti a jejich kritika náboženských institucí nebo vztah jedince a společenství - naznačují, že Matěje Krále zajímá také Kafka především jako autor filozofii blízkých textů, což hned na začátku práce podotýká, když píše, že Kafkova zvláštní zdrženlivost k filozofii má, zdánlivě paradoxně, sama svůj filozofický význam (s. 16). Tím se do popředí autorova uvažování dostává další podstatný problém: vztah filozofie a literatury, který byl v 80. a 90. letech 20. století, především v souvislosti s filozofií dekonstrukce, předmětem intenzivních teoretických diskusí (např. návrh Richarda Rortyho chápat filozofii jako „jiný způsob psaní“). Přestože v současné době zavládla v této diskusi smír, zůstává tato otázka stále otevřená, jak ukazuje také Matěj Král. Ostatně Kafka je autorem, který již v minulosti podněcoval k filozofickým výkladům (zde byl připomenul jen Waltera Biemela nebo Jacquese Derridu).

Již na tomto místě bych vyzdvihl, že jde o práci pozoruhodnou, v níž její autor prokázal nejen profesionální obeznámenost s texty Friedricha Nietzscheho a Franze Kafky, ale také výbornou schopnost invenčně a na odpovídající myšlenkové úrovni konceptualizovat literárně-filozofické problémy a otázky, které si ve své práci klade. Autorova argumentace a výsledky srovnání myšlení a „psaní“ Nietzscheho a Kafky jsou plausibilní a přesvědčivé.

V rámci tohoto posudku není možné zabývat se a diskutovat všechna témata a podněty, které předkládaná práce nabízí, zaměřil bych se proto hlavně na ty aspekty, které považuji z hlediska **literárně-estetického** za podstatné a které by mohly být pro autora podnětné při eventuální přípravě knižního vydání jeho disertace.

Pro koncepci celé práce je podstatnou myšlenka, že filozofie i literatura - ve své blízkosti i odlišnosti/protikladnosti, souvztažnosti i konkurenci – předpokládají různé způsoby sebe-

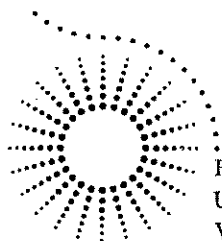

Ústav české literatury a literární vědy, oddělení komparatistiky

psaní a sebe-poznání (jak ukázal ve své knize *Erzähle dich selbst. Lebensgeschichte als philosophisches Problem* [1998] Dieter Thomä) a stejně tak různé strategie „četby“ světa, navazování vztahu ke světu a jeho reflexi (jak ukazuje Hans Blumenberg v *Lesbarkeit der Welt*, 1979 a v *Lebenszeit und Weltzeit*, 1986).

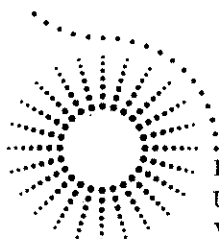
S tím úzce souvisí také ta filozofická dimenze Kafkova díla, kterou je negativní vědomí času, představa přítomného okamžiku jako stavu („Zustand“) nicoty a zároveň představa možnosti naplněného sebevnímání, sebezpožívání jen, když se nacházím v nějakém „stavu“ buď ducha nebo těla. Matěj Král píše v této souvislosti hned na prvních stránkách své práce výstižně o „zpochybnění skutečnosti a času“, že uvnitř „mnohoznačného světa a mnohoznačného času má existovat i věčnost“, myšlená jako opakování okamžiku – u Nietzscheho i Kafky – „který může být okamžikem rozhodujícím“. Vědomí negativního času proměňuje Nietzsche v emfatický, povznášející (dionýský) okamžik „*nadhistorického člověka*“, který nevěří v pokrok a inovace budoucnosti. Tedy představa blažené „věčné přítomnosti“ ateleologického bytí, které je vymaněno z teleologické struktury časovosti. Na jedné straně Nietzsche prožívá a tematizuje téměř obsedantní představu konečného stavu ducha, na druhé straně vymýšlí prostředky, jak se proti této negativitě bránit. Jedním z nich je idylický stav blaženého „ted“, ale již v této imaginaci bukolicko-arkadického stavu (z doby *Menschliches, Allzumenschliches II*), který se pro Nietzscheho stává médiem kontemplace o čase („...*das stille Glück darüber, den ganzen Ruhetag noch unangebrochen vor sich zu haben*“), je obsažen silný moment melancholie.

Podobně u Kafky: čistá časovost prezentu, pouze přítomnost, v prostoru i v situaci, neboť všední existence je bez budoucnosti. Kategorie „pokroku“ a „vývoje“ jsou zbaveny potence a také ve vztahu k vlastnímu psaní je pro Kafku příznačná představa díla, které se nevyvíjí dopředu, tedy představa negativního, netvůrčího „stavu“ jako „nečinnosti“, „nudy“. Vzhledem k umělecko-estetickým programům a manifestům jeho doby je Kafkovo chápání času výrazně protifuturistickým chápáním: doufání v pokrok a další vývoj je pro Kafku spojeno s klamnou iluzí. Do protikladu k tomuto vnímání času staví Kafka zastavený, stále trvající okamžik.

Ústav české literatury a literární vědy, oddělení komparatistiky

Problematika, kterou se Matěj Král zabývá v kap. 2 „Bez půdy...“, tematizuje důležitý antropologicko-filozofický a antropologicko-kulturní a možno jistě říci i literárně-antropologický aspekt pozice člověka ve světě, jeho „Daseinsform“, kterou Helmuth Plessner specifikuje ve své habilitační práci z roku 1928 (*Die Stufen des Organischen und der Mensch. Einleitung in die philosophische Anthropologie*) jako „pozičně-excentrickou“. Plessnerova koncepce se mi v souvislosti s Kafkovými texty, umělecko-estetickým a filozofickým horizontem moderny dvacátých let a uvažováním Matěje Krále jeví jako podstatná. Excentrická pozice člověka je dána tím, že lidskou bytost charakterizuje její „přirozená umělost“ (*natürliche Künstlichkeit*); člověk je pouze napůl bytostí přírody a tím, že stojí sám nad sebou, je - jak Plessner zdůrazňuje - jeho „umělost prostředkem, aby uvedl do rovnováhy sebe a svět“. Umělost je součástí jeho způsobu existence, a proto, do důsledku vzato, člověku „přirozená“, neboť bez ní – bez kultury – by nemohl existovat. Zde vidí Matěj Král velmi jasně, jestliže píše, že společnou „půdou“, s níž jsou spojeni všichni lidé může být také kulturní tradice (s. 42). Kultura tedy také jako „sít společenských hodnot a pravidel“ a jako živoucí „organismus“ nebo „přirozená umělost“. Excentrická pozice člověka – Plessner mluví o jeho „konstitutivním bezdomovectví“ (*konstitutive Heimatlosigkeit*), o „zákonu utopického stanoviště“ (*Gesetz des utopischen Standorts*) – nutí k neustálému hledání rovnováhy (připomínám v této souvislosti Kafkovu alegorii umělce jako „Trapezkünstler“). Kultura není v jeho teorii v žádném případě pro člověka kompenzací, nýbrž nezbytností jeho existence. V Plessnerově filozofické antropologii zůstává člověk „nezdůvodnitelnou“, „neprobádatelnou“ (*unergründlich*) bytostí, která ví o své nedokonalosti, nikoliv ovšem, proč tomu tak je. Zde by bylo možné zmínit také literární ztvárnění této excentrické pozice ve dvou dalších významných románech dvacátých let, v *Penězokazích* André Gida (člověk jako „nebezpečný most mezi přírodou a duchem“) a v románu Hermanna Hesseho *Stepní vlk*: téma zkušenosti rozpolcení Já do protikladných a neslučitelných stavů, zkušenost rozpadu subjektivity, kdy vydanost subjektu na pospas této rozpolcenosti (mezi bytí člověka a umělce-„vlka“) se stává základem vzniku nového básnického jazyka. Zdá se, že vědomí a zkušenost této podvojnosti má pro mnohé Kafkovy texty konstitutivní význam, v neposlední řadě jako výraz aporie umělecké existence, hnané do extrému, do „nepochopitelnosti“, a odkázané – jako v *Ein*

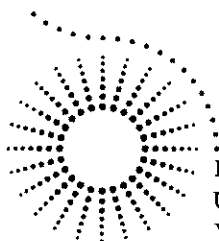
Ústav české literatury a literární vědy, oddělení komparatistiky

Hungerkünstler – zničujícím způsobem na publikum. Afinita Kafkových textů a jeho „psaní“ - ve smyslu *inscenování* psaní - k divadlu a jeho identifikace s hercem (jako prototypem excentrického modu existence) je nápadná a bylo na ni již dříve upozorněno.

Dotkl bych se ještě problému zla a moci, otázky náboženského nebo paranáboženského výkladu a zdůvodnění světa, které je jedním z hlavních problémů, jímž se Matěj Král ve vztahu k textům obou autorů ve své práci zabývá. Je nesporně oprávněné a legitimní číst *Prozeß, In der Strafkolonie, Ein Bericht für eine Akademie, Auf der Galerie* a další Kafkovy texty z perspektivy kritiky moci, kritiky ideologie a Matěj Král uvažuje i zde diferencovaně a promyšleně. Upozornil bych však na vztah mezi uměním, umělecko-estetickou činností a agresivitou, krutostí a fantaziemi násilí. Ztvárnění bolesti a utrpení, sadistická fantazie textu (*In der Strafkolonie*) a mučící aparatura mohou být čteny jako metafory bolestně a krutě zraňujícího uměleckého stylu a psaní a tvůrčí obrazotvornosti vůbec, podrobované sadistickému trýznění a bolest trýznění jako příznak umělce a umělectví. Tuto souvislost v Kafkových textech pronikavě uviděl a vyjádřil Detlev Kremer ve své knize *Kafka. Die Erotik des Schreibens* (Frankfurt am Main 1989, s. 144). V jednom dopise Mileně Jesenské přirovnává Kafka vlastní pero k mučicímu nástroji (in: *Briefe an Milena*, hrsg. von Jürgen Born, Michael Müller, Frankfurt/M., 1986, s. 229) a v jiném dopise Mileně dodává: „*Ja, das Foltern ist mir äußerst wichtig, ich beschäftige mich mit nichts anderem als mit Gefoltertwerden und Foltern*“ (tamtéž, s. 304). Na sadistickou praxi psaní u Kafky upozornil velmi pěkně také Karl Heinz Bohrer (*Imaginationen des Bösen*. München – Wien 2004, s. 207). Ve výtvarném umění moderny Kafkovy doby spatřuji mimořádnou realizaci tohoto konceptu v sadistických fantaziích mučení „trýznivého“ grafického stylu Alfreda Kubina.

Pro Kafku je psaní vůbec excesivním aktem za hranicemi etiky konání, náboženství, smyslovosti: „*Merkwürdiger, geheimnisvoller, vielleicht gefährlicher, vielleicht erlösender Trost des Schreibens ...*“ (F. Kafka: *Tagebücher III (1914-1923. Gesammelte Werke*, Band 11, s. 210). Kafkova reflexe „posledních věcí“, spásné události se děje mimo eschatologický horizont.

Již v tomto konceptu se ukazuje, že otázka Matěje Krále po vztahu Nietzscheho a Kafky je naprosto oprávněná: spojení trýzně, bolesti a umělectví, tvůrčí existence, má své kořeny

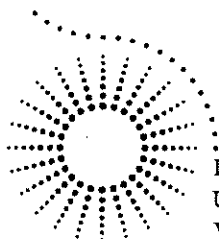

Ústav české literatury a literární vědy, oddělení komparatistiky

v romantismu (připomínám Kafkou nadevše obdivovaného Heinricha von Kleista) a v devatenáctém století. Kafka navazuje na Nietzscheho terminologii bolesti, na jeho „bolest filozofů“. Sedmnáctiletý Kafka čte „Zarathustru“, v roce 1917 uvažuje po četbě Kierkegaardovy *Bázně a třesení* o možnosti víry mimo etiku, o vztahu dobra a zla. Na rozdíl od Kierkegaarda však není schopen určit pozici víry a dospívá k pesimistickému závěru, že člověk žije „zákonitě“ ve zlu, neboť setrvává ve smyslovosti: toto zlo mu nedovoluje jasné a spolehlivé vnímání jeho poměrů, nýbrž jen zlověstné zdání („*Schein*“). Z tohoto vědomí vyrůstá, jak se zdá, základní myšlenka Kafkovy nedokončené povídky *Der Bau*. Důsledkem je nemožnost rozlišení mezi dobrem a zlem.

Nietzscheovský je u Kafky také vztah mezi poznáním a utrpením (zejména v *In der Strafkolonie*), totiž ve smyslu Nietzscheho analýzy proměny „*Herrenmoral*“ ve „*Sklavenmoral*“. Je to ovšem jazyk a styl, který umožňuje – a zcela eminentním způsobem – nejen ztvárnění excesu, ale také jeho provedení. To je konstitutivní prvek již textů markýze de Sade: jejich „sadistický“ jazyk a styl. Zde ostatně navazuje také Georges Bataille na Nietzscheovu „genealogii hodnot“ a na jeho fascinaci literaturou amorálnosti (Byron, Poe, Baudelaire). Matěj Král si velmi přesně všímá, že v tomto bodě přejímá Nietzsche Schopenhauerům energetický model vůle, který transferuje do genealogických dějin morálky, samozřejmě s vědomím silné dělící čáry mezi Schopenhauerovou etikou soucitu a Nietzscheovou kritikou morálky a jeho vitalisticko-dionýskou koncepcí života.

Závěrem bych se připojil k názoru Matěje Krále, že nežijeme po konci filozofie ani po konci umění, ani po konci dějin ani po žádném jiném konci, ani po (hysterické) „smrti subjektu“ (jak se domnívají studenti v seminářích II. cyklu), jakkoliv by se to mohlo v dnešním technologicko-virtuálním Eldorádu tzv. pop-kultury, sugerující dostupnost totální disponibility všeho, zdát. Proces osvobození samotné myšlenky modernismu z její svazující hegelianské interpretace (za všechny Arthur C. Danto) ve znamení konce a nihilismu zřejmě stále pokračuje. Ukáže se to, v co doufá i autor předkládané disertační práce, že filozofie znamená stejně tak jako umění především „*Zuwachs am Sein*“ (H.-G. Gadamer). A nebo jak tuto myšlenku vyjadřuje Rilke na konci *Deváté elegie*: *Siehe, ich lebe. Woraus? Weder*

Ústav české literatury a literární vědy, oddělení komparatistiky

*Kindheit noch Zukunft / werden weniger ..... Überzähliges Dasein
entspringt mir im Herzen.*

Jak z výše uvedeného vyplývá, považuji předkládanou výbornou disertační práci Matěje Krále za velmi podnětnou, koncepčně promyšlenou a domyšlenou, představující pozoruhodný výkon a příspěvek k diskusi o vztahu filozofie a literatury a proto **jednoznačně** navrhuji přijmout práci jako podklad úspěšného obhájení a udělení akademického titulu Ph.D.

Prof. Dr. phil. Josef Vojvodík, M.A.

V Praze dne 30. července 2012